

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

TÜRK HALK EDEBİYATI

TÜRK HALK ANLATMALARINDAKİ KARAKTERLERİN CİNSİYETLERİ VE OLUMSUZ KADIN KARAKTERLER HAKKINDA TESPİTLER¹

Dr. Mustafa DUMAN²

Sözlü edebiyat ürünlerinin en temel özelliği, gelenek içerisinde ana hatları belirlenmiş kalıplardan oluşmalarıdır. Bu kalıpları, sözlü kültür ortamında yaratılan edebi ürünlerin yalnızca yapılarında değil konu ve karakter seçimlerinde de takip etmek mümkündür.³ Yapısal şema bir taraftan bir edebi ürünün türünü belirlerken diğer taraftan konu ve karakter kalıplarıyla eş zamanlı var olur. Basit bir şekilde ifade edecek olursak; aşk konusu etrafında şekillenen bir anlatma belirli bir yapısal kalıba ve âşık, maşuk (sevgili) ve zalim ebeveyn gibi tiplere sahip olur. Benzer şekilde, kahramanlık konusunu esas alan bir anlatmanın belirli bir yapısal şeması vardır ve bu anlatma kahraman, düşman ve hain gibi tipleri bünyesinde barındırır.

Edebiyatın –bilhassa sözlü edebiyatın- toplumların yaşayış ve düşünüş tarzları hakkında önemli ipuçları içerdiği göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu edebi kalıpların derinlemesine tahlil edilmesi ile bir toplumun düşünüş ve yaşayış tarzı hakkında fikir sahibi olmada halk biliminin, en az sosyal bilimlerin diğer alanları kadar, etkili olduğunu ifade edebiliriz. Bu gerekçelerle dayanarak bildirimizde, halk anlatmalarında kullanılan karakterlerden hareketle Türk toplumunun kadına bakışı hakkında çıkarımlarda bulunmaya çalışacağız.

---

1 Bu bildiri, “Türk Halk Anlatmalarında Olumsuz Karakterler –Mit, Destan, Halk Hikâyesi-” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

2 Araştırma Görevlisi, Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halk Bilimi Anabilim Dalı, m.duman66@gmail.com.

3 Burada şunu belirtmemiz gerekir; bildirimizde “karakter” terimini “tip”in karşılığı olarak değil, bir edebi ürünün şahıs kadrosunda yer alan ve o üründe rolü olan unsurlar için kullandık. Nitekim her ikisi de alıntı olan bu terimler, karakter tipolojisi çalışmaları yapan Türk araştırmacıların esinlendiği Batılı araştırmacılar tarafından da bir zıtlığı belirtmek için kullanılmamaktadır. Türkiye’de yapılan karakter tipolojisi çalışmalarının en önemli dayanağı olan Edward Forster’in *Aspects of the Novel* (1955) adlı kitabında bu zıtlık (karakter-tip) “round” ve “flat”, yani “değişken” ve “düz” karakterler olarak verilmiştir (Ayrıntılı bilgi için bk. Duman, 2017).

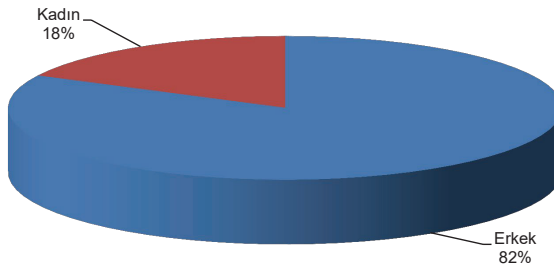
Türk halk anlatmalarındaki karakterlerin cinsiyetleri ve olumsuz kadın karakterler hakkındaki tespitlerimize yer verdiğimiz bildirimizin kapsamını profesyonel anlatıcıları olan mit, destan ve halk hikâyesi türleri oluşturmaktadır. Bu sınırlılık dâhilinde bildirimizde Altay, Başkurt, Hakas, Karaçay, Kazak, Kırgız, Nogay, Özbek, Saha, Tatar, Tuva, Türkiye, Türkmen ve Uygur sahasına ait 63 mit, destan ve halk hikâyesi metninde yer alan toplam 303 olumsuz karakteri ele aldık. Bu kapsam özelinde, olumsuz karakterleri belirlemek için yapısalcı yöntemden faydalanarak bir olumsuz eylemler listesi oluşturduk (bk. Duman, 2017: 88-89). Bu yolla Türk mit, destan ve halk hikâyelerinde “casus”, “düşman”, “düzmece kahraman”, “hain”, “hilekâr”, “masum aptal”, “rakip” ve “zalim ebeveyn” olmak üzere sekiz tip kategorisi bulunduğunu ve kadın olumsuz karakterlerin “casus” ve “düzmece kahraman” dışında kalan diğer tipleri temsil ettiğini belirledik.

Bu kapsam ve yöntemle elde ettiğimiz veriler Türk halk anlatmalarında çoğunlukla erkek karakterlerin yer aldığını ve olumsuz kadın karakterlerin büyük oranda “hilekâr” olarak tasavvur edildiğini gösterdi. Bu durum da temelde iki soru etrafında tartışma yürütmemizi gerekli kıldı. Bunlardan ilki; halk anlatmalarındaki kadın karakterlerin çoğunlukla “hilekâr” olarak tasarlanması, Türklerin sosyal hayatta kadına verdiği değerle mi ilişkilidir? Diğer soru ise; halk anlatmaları, sosyal hayatta karşılığı olmayan karakterlerin başından geçen olayları işleyen edebi ürünler midir? Bunun yanı sıra, bildiride “Halk anlatmalarındaki kadın karakterlerin kullanım oranı nedir?”, “Kadınların Türk toplum yapısındaki rolleri ile halk anlatmalarındaki rolleri arasında bir benzerlik var mıdır?”, ve “Anlatıcı, dinleyici ve anlatmanın kahramanın cinsiyetinin, anlatmalardaki karakterlerin cinsiyetleri üzerinde bir etkisi var mıdır?” gibi sorulara cevap aradık.

Bu sorulara sondan başlayarak cevap verecek olursak şunları ifade edebiliriz; halk anlatmalarının toplumların yaşayış tarzı hakkında dolaylı bilgiler içerdiği tartışmaya açık olmayan bir gerçektir. Hatta bu dolaylı bilgiyi analiz edebilmek için sosyoloji, antropoloji, psikoloji ve sosyal bilimlerin diğer alanlarındaki bilim insanları birbirinden farklı yöntemler geliştirmiştir. Bu noktada, ilk sorumuza; yani “Türk halk anlatmalarındaki kadın karakterlerin çoğunlukla ‘hilekâr’ olarak tasarlanması, Türklerin sosyal hayatta kadına verdiği değerle mi ilişkilidir?” sorusuna cevap aramak uygun olacaktır.

Kadının toplumdaki yeri ile halk anlatmalarındaki kadın karakterlerin kullanım oranı arasında bir paralellik olabileceğini varsayarak, öncelikle, Türk halk anlatmalarında kadın ve erkek karakterin kullanım oranları hakkında fikir sahibi olmak işimizi kolaylaştıracaktır. Bu oranları bir tablo ile gösterecek olursak:

Kadın ve Erkek Olumsuz Karakterlerin Mit, Destan ve Halk Hikâyesi Türlerindeki Yüzdeler Dağılımı

Türk mit, destan ve halk hikâyelerindeki olumsuz karakterler arasında erkekler %82 ve kadınlar %18 oranında temsil edilmektedir. İncelemeye dâhil ettiğimiz metinlerdeki olumlu veya olumsuz tüm karakterleri göz önünde bulundurduğumuzda bu oranın yaklaşık olarak aynı kalacağını ifade edebiliriz. Yani mit, destan ve halk hikâyelerindeki karakterlerin dağılımında erkek karakterlerin oranı, kadın karakterlere nazaran oldukça yüksektir. Bu durumu sosyoloji disiplininin çalışma yöntemleriyle daha ayrıntılı olarak değerlendirmek mümkündür; ancak yine de mit, destan ve halk hikâyelerindeki olumsuz karakterlerin cinsiyetlere göre dağılımını gösteren bu tablonun erkek anlatıcılar, yöneticiler ve erkek dinleyicilerle ve de erkek egemen toplum yapısıyla yakından ilişkili olduğunu ifade edebiliriz.

Bu tabloyu halk biliminin kendine has bakış açılarıyla değerlendirdiğimizde; anlatıcı kimliğinin ve anlatmaların icra ortamlarının, karakterlerin cinsiyeti üzerinde etkili olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Türk mit, destan ve halk hikâyelerinin icracıları ve bu icracıların cinsiyeti hakkında ayrıntılı bir çalışma olmadığı için, anlatıcı cinsiyetinin anlatmalardaki karakterlerin cinsiyeti üzerinde etkili olduğu görüşünü şimdilik güçlü bir varsayım olarak kabul etmek durumundayız. Ancak, Albert B. Lord'un, "*Hikâye Anlatıcısı*" (The Singer of Tales) (2003) adlı kitabında, Yugoslavya'daki hikâye anlatıcılarının kimliğinden kısaca bahsettiği kısım bu varsayımı güçlendirmektedir. Lord, kitabında destan (Lord, her ne kadar bu anlatmaları "epic" olarak tanımlasa da, anlatmalardan bazılarının aşk hikâyesi olduğu görülür) anlatılan yerin Müslüman olsun ya da olmasın erkeklerle dolu olduğunu ve Müslüman olsun ya da olmasın kadınların bu yerlere giremediğini ifade eder. Lord, destan anlatılan bu mekânı (*kafana*) "erkeğin dünyası" (*man's world*) olarak nitelendirir (Lord, 2003: 14). Tamamen erkeklerin olduğu ortamlarda ve yine tamamen erkekler tarafından icra edilen anlatmalarda erkek karakterlerin tercih edilmesi oldukça güçlü bir varsayımdır. Bu noktada, Lord'un destan icra edilen ortamlar hakkında verdiği bilginin, destan ve halk hikâyesi türleri için geçerli olduğunu ve profesyonel mit anlatıcılarının cinsiyeti hakkında net bir bilgiye ulaşamadığımızı ifade etmemiz gerekir.

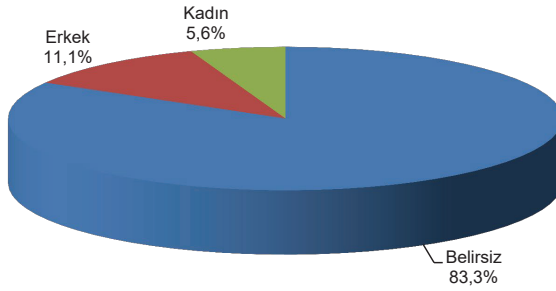
Yine de mitlerin profesyonel icracısı konumunda olan kadın şamanların varlığı bilinmektedir. Kadın şamanlar hakkında bilgi veren araştırmacılardan biri olan Fuzuli Bayat, devletlerin oluşmasıyla birlikte hiyerarşinin toplumda belirgin bir konuma yükseldiğini ve devletlerin oluşumuyla birlikte ilkel toplumların çözülme aşamasında, toplumsal sınıfların ortaya çıktığını ifade eder. Bu süreç de erkeğin toplumsal rolünün yükselişine bağlı olarak erkek şamanların öne çıkmasına neden olur (Bayat, 2010: 45; bk. Bayat, 2017). Bayat'ın verdiği bu bilgi ışığında, mitlerin oluşum döneminde, kadın ve erkek icracıların eş zamanlı olarak var oldukları sonucuna ulaşabiliriz. Sonraki süreçte erkek egemen toplum yapısıyla ilişkili olarak mit metinleri erkek anlatıcılar tarafından yeniden icra edilseler de kadın icracıların mitlerin içeriği üzerinde belirli bir etkisinin kaldığını söyleyebiliriz.

Halk anlatmalarının yaratım ortamı ve halk anlatmalarındaki karakterlerin cinsiyetleri hakkında bilgi veren bir diğer araştırmacı Kathleen Ragan'dır. Ragan, "Asymmetry in Male and Female Storyteller Priorities: An Analysis by Gender of a Sample of Published Folk Narratives Collected from Storytellers Worldwide" (Erkek ve Kadın Hikâye Anlatıcılarının Önceliklerindeki Asimetri: Dünya Çapında Hikâye Anlatıcılarından Derlenerek Yayınlanan Halk Anlatmaları Örneğinde Bir Cinsiyet İncelemesi) (2010) başlıklı makalesinde, dünyanın çeşitli bölgelerinden derle-

nen 1640 halk anlatmasındaki başkarakterlerin cinsiyeti ile bu hikâyelerin anlatıcılarının cinsiyeti arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. Ragan, bu geniş ölçekli incelemesi neticesinde erkek anlatıcıların yaklaşık %90 oranında erkek karakter ağırlıklı anlatmalar icra ettiğini, kadın anlatıcıların ise yaklaşık %50 oranında kadın karakter ağırlıklı anlatmalar icra ettiğini tespit etmiştir (Ragan, 28 Nisan 2010). Ragan'ın tespitleri, anlatıcı kadın olsa bile anlatmasında erkek karakter kullanma eğiliminde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Anlatma türlerindeki cinsiyet dağılımı hakkında yorum yapmamızı sağlayan halk bilimi disiplininin sunduğu bir diğer bakış açısı ise, türlerin konusu ile türlerdeki karakterlerin cinsiyet dağılımları arasında paralellik olup olmadığını tespit etmektir. Bu tespitleri aşağıda yer verdiğimiz tablolarla gösterebiliriz:

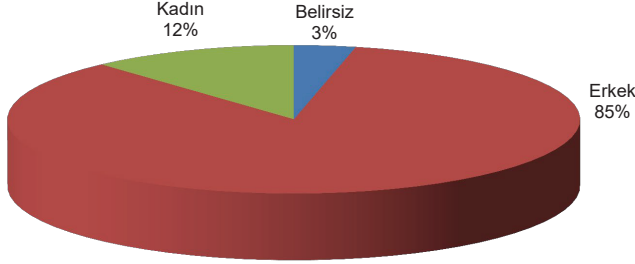
Mitlerdeki Olumsuz Karakterlerin Cinsiyete Göre Yüzdelik Dağılımı

Mitlerdeki olumsuz karakterlerin cinsiyetlere göre yüzdelik dağılımı %83 belirsiz, %11 erkek ve %6 kadındır. Mitlerdeki olumsuz karakterlerin %95'i insan dışı varlıklardan oluşmaktadır. Buna paralel olarak mitlerdeki karakterlerin %83'ünün cinsiyeti belli değildir. Cinsiyeti belli olan olumsuz karakterler Edji, Törüngey (ve farklı anlatmalardaki benzer karakterler) ve türeyiş mitlerindeki düşman tipi temsil eden birkaç erkek karakterdir. Diğer karakterler Tanrı veya yarı tanrı olduğu için onların cinsiyetlerini "belirsiz" olarak değerlendirmeyi uygun gördük.

Mitlerin konusu ile mitlerdeki karakterlerin cinsiyeti arasındaki ilişkiyi değerlendirecek olursak; mitlerde işlenen ana konu var oluş ve yok oluştur. Dünyanın, insanların ve ulusların var oluşu ve dünyanın, insanların ve ulusların yok oluşu, cinsiyetle doğrudan ilişkisi olmayan konulardır. Bununla doğru orantılı olarak mitlerdeki olumsuz karakterlerin %83'ünün cinsiyeti belli değildir. Mitlerdeki kadın ve erkek olumsuz karakter sayısı ise neredeyse eşit dağılmıştır. Mitlerdeki olumsuz karakterlerin eşit cinsiyet dağılımı destan türünde ise tamamen değişmiştir. Bu dağılım, yüzdelik oranlar tablosuna şöyle yansır:

Destanlardaki Olumsuz Karakterlerin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

Destanlardaki olumsuz karakterlerin cinsiyetlere göre yüzdelerik dağılımı %85 erkek, %12 kadın ve %3 belirsizdir. Destanlardaki cinsiyeti belirsiz olan olumsuz karakterlerin tamamı hayvandır. Hayvanlar, destanlarda ayrıntılı olarak tasvir edilmedikleri için, onların cinsiyetlerini “belirsiz” olarak değerlendirmeyi uygun gördük. Bu tabloya ek olarak destanlardaki olumsuz tip kategorilerinin cinsiyetlere göre yüzdelerik dağılımı; düşman tipin %92’si erkek, %4’ü kadın; hain tipin %79’u erkek, %21’i kadın; hilekâr tipin %53’ü erkek, %47’si kadın; masum veya tanrısal aptal tipin %60’ı erkek, %27’si kadın; zalim ebeveyn tipin %67’si erkek, %33’ü kadın; casus, düzmece kahraman ve rakip tiplerin ise %100’ü erkek, şeklindedir. Tablodaki veriler ve olumsuz tip kategorilerindeki cinsiyet dağılımı, destanların yaratım-aktarım ortamı ve destanlarda işlenen konuyla ve daha önce belirttiğimiz gibi anlatıcının cinsiyetiyle yakından ilişkilidir.

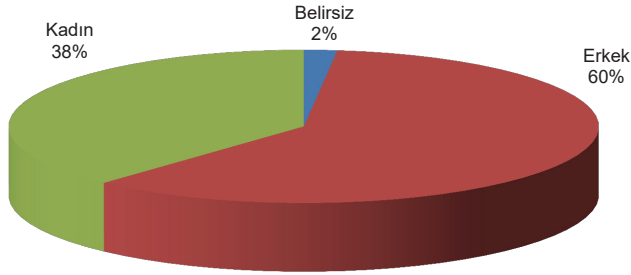
Türk dünyasının farklı boylarında “akın”, “âşık”, “bahşı”, “baksı”, “kıssahan”, “Manasçı” ve “jırav” (bkz. Reichl 2011) gibi adlarla anılan destan anlatıcılarının genellikle erkek olduğu kabul edilir. Albert B. Lord’un Yugoslavya’daki destan anlatım ortamı hakkında verdiği bilgiler (Lord 2003) ve incelememize dâhil ettiğimiz destanların erkek anlatıcılar tarafından icra edilmiş olması, bu genel kabulü destekler mahiyettedir. Destanların erkekler tarafından ve çoğunlukla erkeklerin bulunduğu ortamlarda icra edilmesinin, destanlardaki olumsuz karakterlerin cinsiyetinin ağırlıklı olarak erkek olması sonucunu doğurduğunu iddia etmek mümkündür. Bu durum, destan anlatım ortamı (anlatıcı ve dinleyicilerin kimliği) ile destanlardaki karakterlerin cinsiyeti arasında bir paralellik olduğunu gösterir. Anlatıcı ve dinleyici kimliğinin, destanlardaki karakterlerin cinsiyeti üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermek için Canlı Mirza Destanı’nı örnek olarak verebiliriz (Aça, 2004). Bu destanın kahramanı kadın olmasına rağmen, destandaki olumsuz karakterlerin %11’i kadinken %89’u erkektir. Kadın kahramanlı diğer destanlarda da bu durum farklı değildir (bk. Fedakâr 2016). Bu örnek bizi destanlardaki karakterlerin ağırlıklı olarak erkeklerden oluşmasının diğer sebebinin destanın konusu olduğu sonucuna götürür.

Destanlar birer kahramanlık anlatımlarıdır ve bu nedenle destanlardaki epizotların çoğunda savaş konusu işlenir. Cinsiyeti her ne olursa olsun destan kahramanının bu savaşlarda mücadele ettiği olumsuz karakterlerin çoğu erkektir. Bu durum, biyolojik bir gerçeğin toplumsal

yapılanmalar ve destanların şahıs kadrosu üzerindeki etkisinin bir sonucudur. Biyolojik açıdan erkekler, kadınlara göre daha fazla kas oranına sahiptir. Sahip olduğu bu biyolojik üstünlük, erkeğin toplumsal yapılanmalarda daha üst konumlarda yer alması sonucunu doğurmuştur ve savaşmak (dövüşmek) gibi kas gücü gerektiren eylemler erkekler tarafından icra edilmiştir. Bu toplumsal yapılanma, doğal olarak, destanlara da yansımış ve savaş konusu etrafında şekillenen destanlardaki karakter seçimi erkek yoğunluklu olmuştur.

Tablodaki verileri genel olarak değerlendirecek olursak; destanlardaki olumsuz karakterlerin cinsiyet dağılımında erkeklerin oldukça yüksek bir orana sahip olması, destanın icra ortamı ve konusuyla ilişkilidir. Bağlam ve konu özellikleri destanlarda erkeklerin ön plana çıkması sonucunu doğurmuştur. Olumsuz karakterlerin cinsiyet dağılımında halk hikâyelerinde de benzer şekilde, erkek karakterler yüksek bir orana sahiptir. Ancak halk hikâyelerinde, destanlara nispeten, kadın karakterlerin oranı yükselmiştir. Bunu bir tabloyla gösterecek olursak:

Halk Hikâyelerindeki Olumsuz Karakterlerin Cinsiyete Göre Yüzdeler Dağılımı

Halk hikâyelerindeki olumsuz karakterlerin cinsiyetlere göre yüzdeler dağılımı %60 erkek, %38 kadın ve %2 belirsizdir. Halk hikâyelerindeki cinsiyeti belirsiz olan olumsuz karakterler hayvandır. Hayvanlar, destanlarda olduğu gibi, halk hikâyelerinde de ayrıntılı olarak tasvir edilmedikleri için, onların cinsiyetlerini “belirsiz” olarak değerlendirmeyi uygun gördük. Bu tabloya ek olarak halk hikâyelerindeki olumsuz tip kategorilerinin cinsiyetlere göre yüzdeler dağılımı; hilekâr tipin %50’si erkek, %46’sı kadın; rakip tipin %73’ü erkek, %27’si kadın; zalim ebeveyn tipin %57’si erkek, %43’ü kadın ve masum aptal tipin %100’ü erkek şeklindedir. Bu veriler halk hikâyelerinin yaratım-aktarım ortamı ve halk hikâyelerinde işlenen konuyla yakından ilişkilidir.

Türk dünyasının farklı boylarında, “akın”, “âşık”, “bahşı (baksı)”, “jırvav” ve “meddah” adlarıyla anılan profesyonel destan anlatıcıları aynı zamanda halk hikâyesi (aşk destanı) de icra ederler (bk. Yücel Çetin 2016). Dolayısıyla, destanların icra ortamıyla halk hikâyelerinin icra ortamları arasında anlatıcı ve dinleyicilerin cinsiyetleri bakımından çok fazla fark yoktur. Nitekim incelememize dâhil ettiğimiz halk hikâyelerinin anlatıcılarının erkek olması, halk hikâyelerinin erkeklerin bulunduğu ortamlarda profesyonel erkek anlatıcılar tarafından icra edildiği tespitini destekler mahiyettedir. Ancak burada şunu belirtmemiz gerekir; Türk dünyasının Doğu Türkistan

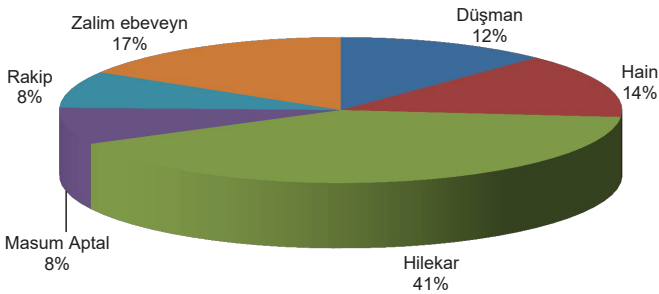
ve Gagavuz Yeri gibi bazı bölgelerinde bazı halk hikâyeleri masal tarzında anlatılır. Dolayısıyla bu bölgelerde anlatılan halk hikâyelerinin icra ortamlarını, halk hikâyesi anlatım ortamının erkek ağırlıklı olduğu genellemesine dâhil edemeyiz. Yine de halk hikâyelerinin erkekler tarafından ve erkeklerin bulunduğu ortamlarda icra edildiği varsayımı oldukça güçlüdür. Bu durum, halk hikâyelerindeki karakterlerin ağırlıklı olarak erkekler olması sonucunu doğurmuştur. Fakat destanlara nispeten, halk hikâyelerindeki kadın karakterlerin sayısı da oldukça fazladır. Bunun sebebi ise, halk hikâyelerinde işlenen konudur.

Halk hikâyelerinin konusu aşktır. Aşkın varlık sebebi ise kadın ile erkeğin birbirine duyduğu ilgidir. Bu durum, kadının da erkek kadar hikâyelerde yer alması sonucunu doğurmuştur. Bunun yanı sıra, halk hikâyelerindeki aşk konusu, beraberinde “evlilik” temasını getirmiştir. Türk toplum yapısında evlilik kurumu, yalnızca karşı cinsten iki bireyin birbirini sevmesi ve bir arada yaşama isteğiyle oluşmaz. Aileler de evlilik kurumunun tesisinde söz sahibidir. Evlenecek kişilerin annelerinin de halk hikâyelerinde yer alması, hikâyelerde kadın karakter kullanımını arttırmıştır. Dolayısıyla, halk hikâyelerinde işlenen konular, hikâyelerdeki kadın ve erkek karakter kullanımının oranını birbirine yaklaştırmıştır. Hikâyelerdeki erkek karakterlerin oranı fazla olsa da, kadın karakterlerin oranı, destanlara nispeten yükselmiştir.

Bu bilgilerin ışığında tabloyu genel olarak değerlendirecek olursak; halk hikâyelerindeki olumsuz karakterlerin cinsiyet dağılımında erkek karakterlerin yüksek bir orana sahip olması, halk hikâyelerinin icra ortamı ve konusuyla ilişkilidir. Bağlam özellikleri halk hikâyelerindeki erkek karakterlerin ön plana çıkması sonucunu doğursa da halk hikâyelerinde aşk konusunun işlenmesi, kadın karakterlerin kullanım oranını yükseltmiştir.

Bu oranları bütüncül olarak değerlendirdiğimizde olumsuz kadın karakterlerin kullanım oranlarının mitlerden halk hikâyelerine doğru bir artış grafiği çizdiğini görürüz. Aslında bu bilgi, olumsuz kadın karakterlerin hangi tip kategorilerinde yoğun olarak kullanıldığı hakkında ipucu da vermektedir; çünkü kadın karakterlerin Türk halk anlatmalarında düşük bir oranla temsil edilmesi ile olumsuz kadın karakterlerin tip kategorilerine göre dağılımı arasında bir paralellik vardır. Bu husustaki değerlendirmelerimize geçmeden önce, Türk mit destan ve halk hikâyelerindeki olumsuz kadın karakterlerin tiplere göre dağılımını bir tabloyla gösterebiliriz:

Mit, Destan ve Halk Hikâyelerinde Olumsuz Kadın Karakterlerin Tiplere Göre Genel Dağılımı

Türk mit, destan ve halk hikâyelerindeki olumsuz kadın karakterlerden %41'i hilekâr, %17'si zalim ebeveyn, %14'ü hain, %12'si düşman, %8'i rakip ve %8'i masum veya tanrısal aptal tip kategorilerinde yer alır. Casus ve düzmece kahraman tiplerini temsil eden karakterlerden hiç-biri kadın değildir. Kısaca bu tipleri tanıttığımız olursak:

Zalim ebeveyn tip; destan ve halk hikâyelerinin ortak olumsuz tiplerinden biridir. Ancak bu tip birkaç örnek dışında, ağırlıklı olarak halk hikâyelerinde yer alır. Bu tipi temsil eden kadın karakterler hemen hemen her halk hikâyesinde yer alır ve temel motivasyonu kahramana zor görevler vererek onun sevgilisine kavuşmasını zorlaştırmaktır.

Hain tip; yalnızca destan türünde yer alan bir olumsuz tip kategorisidir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, incelemeye dâhil ettiğimiz tüm metinlerdeki hain tipi temsil eden kadın karakterlerin sayısı da oldukça yüksektir. Hain tipin temel motivasyonu, önce kahramana dost görünmesi, onun yanında yer alması; fakat daha sonra bir nedenle ona ihanet etmesidir.

Düşman tip; mit ve destan türlerinde ortak olarak yer alan bir olumsuz tip kategorisidir ve mitlerdeki düşman tipi temsil eden karakterlerin tamamı ve destanlardaki düşman tipi temsil eden karakterlerin büyük çoğunluğunu erkekler oluşturur. Düşman tip, kahramanın tam karşısında yer alır ve onu öldürmeye çalışarak onun hâkimiyetine son verme motivasyonuna sahiptir. Düşman tipi diğer tiplerden ayıran en önemli özellik, bu tipi temsil eden karakterlerin mutlak hâkimiyet iddiasında olması ve bu hâkimiyeti kurmak için kahramanı ortadan kaldırmayı istemesidir.

Rakip tip, destan ve halk hikâyelerinin ortak olumsuz tiplerinden biridir. Rakip tipin erkek karakterler tarafından temsil edilmesi genel bir beklentidir; ancak halk hikâyelerinde bu tipi temsil eden kadın karakterler de yer alır (bk. Duman 2017). Ancak bu karakterler, erkekler gibi merkezi bir olumsuz karakter rolüne sahip değildirler. Sadece anlatmanın kahramanına âşık olurlar ve bu nedenle onun sevdiği kişiyle evlenmesini engellemeye çalışırlar.

Masum aptal tip; mit, destan ve halk hikâyelerinin ortak olumsuz tiplerinden biridir. Masum aptal tip, kahramana zarar verme düşüncesinde değildir; ancak onun yaptığı bir davranış kahramanı güç bir duruma düşürür.

Hilekâr tip, kadın karakterler tarafından en yüksek oranlar temsil edilen tiptir. Bu nedenle bu tip hakkında ve kadın karakterlerin neden çoğunlukla hilekâr olarak tasavvur edildikleri hakkında ayrıntılı bilgi vermek uygun olacaktır:

Bu tip, destan ve halk hikâyelerinin ortak olumsuz tiplerinden biridir. İncelememize dâhil ettiğimiz metinlerdeki olumsuz kadın karakterlerin neredeyse yarısı hilekâr tipi temsil eder. Diğer tip kategorileri dikkate alındığında bu oran oldukça yüksektir. Hilekâr tipin temel özellikleri başkalarını kandırmak ve hile yapmaktır. Buna göre; erkekle eşit güce sahip olmayan kadının, kendi varlığını devam ettirebilmesi için hile yaparak diğer karakterleri kandırması ve bu şekilde varlığını devam ettirmeye çalışması söz konusudur. Bu durum, kadın karakterlerin çoğunlukla hilekâr tipi temsil etmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Halk anlatmalarındaki kadın karakterlerin genellikle hilekâr olarak tasavvur edilmesi, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, biyolojik bir gerçekliğin sosyolojik tezahürü ve sosyal yapıdaki bu tezahürün halk anlatmalarına yansımalarından başka

bir şey değildir. Yani, biyolojik açıdan kadınların erkeklere nazaran daha güçsüz olması, kadının sosyal yapı içerisindeki konumunu doğrudan etkiler ve halk anlatmaları da bu sosyal gerçekliği yansıtır. Halk anlatmaları özelinde, kas gücüyle istediğini elde edemeyen kadın, farklı yollara başvurarak amacına ulaşmaya çalışır. Bu yollardan en yaygın olanı ise, hile yapmak ve böylece girilen mücadeleyi lehe çevirmektir.

Sonuç olarak, Türk mit destan ve halk hikâyelerindeki kadın karakterler ve olumsuz karakterler hakkında yaptığımız bu bilgiler ışığında, bildirimizin başında dile getirdiğimiz sorulara şu cevapları verebiliriz:

Türk halk anlatmalarındaki olumsuz kadın karakterlerin kullanım oranı ortalama % 15'tir. Anlatmalardaki olumlu-olumsuz tüm karakterleri göz önünde bulundurduğumuzda da bu oran hemen hemen aynıdır. Ayrıca bu oran yalnızca Türklere ait halk anlatmaları için geçerli değildir. Dünya ölçeğinde yapılan çalışmalar, halk anlatmalarında kadın karakterlere çok fazla yer verilmediğini göstermektedir.

“Kadınların Türk toplum yapısındaki rolleri ile halk anlatmalarındaki rolleri arasında bir benzerlik var mıdır?” Bu soruya net bir cevap vermek için halk bilimi disiplini çerçevesinde elde ettiğimiz veriyi sosyolojik bir araştırmanın verileriyle karşılaştırmamız gerekir. Ancak böyle bir çalışmaya ulaşamadık. Yine de, Türk halk anlatmalarında kadına çok fazla yer verilmemesi ve kadının çoğunlukla hilekâr özelliğinin vurgulanmasının altına yatan nedenlerin ayrıca araştırılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu noktada şunu kesinlikle ifade etmemiz gerekir; halk anlatmalarındaki kadın karakterlerin genellikle hilekâr olarak tasavvur edilmesi, Türk toplumunun kadına hilekâr vasfı yüklediğini göstermez. Nitekim pek çok farklı millete ait yaratılış mitlerinde kadın ilk olarak hilekâr ve hain olarak yer alır. Bu durum, arketip merkezli kapsamlı bir çalışmanın konusu olarak araştırılmaya muhtaçtır.

Halk anlatmalarındaki kadın karakterlerin çoğunlukla hilekâr olarak tasvir edilmesinin en temel nedeni, ataerkil toplum yapısının varlık nedeninin; yani, biyolojik olarak erkeklerin kadınlardan daha güçlü olmasının halk anlatmalarına yansımadır. Halk anlatmalarında hilekâr tipi temsil eden kadın karakterlere baktığımızda, bu karakterlerin erkeklerden daha güçsüz (yani kahramanlık vasfına sahip olmadığı) görülmektedir. Dolayısıyla, kadın karakter anlatma içerisinde, amacına ulaşmak için kas gücünden ziyade beyin gücünü kullanır ve hile yapar. Burada ayrıca şunu ifade etmeliyiz, pek çok destanda erkek kahramanın hile yapmasından övgüyle bir yüksek zekâ alameti olarak bahsedilirken, hile yapan kadın karakterler hilekâr olarak vasıflandırılır ve cezalandırılır.

“Anlatıcı, dinleyici ve anlatmanın başkahramanın cinsiyetinin, anlatmalardaki karakterlerin cinsiyetleri üzerinde bir etkisi var mıdır?” Evet, vardır; ancak bu etkiyi çok fazla hissetmek mümkün değildir. İncelememize dâhil ettiğimiz anlatmaların hemen hepsi erkek anlatıcılardan derlenmiştir ve bu anlatmaların başkahramanı erkeklerdir. Ancak, ilginç bir şekilde, başkahramanı kadın olan destanlarda dahi erkek karakterlerin fazla sayıda olduğu görülmektedir. Söz gelimi; Kırgız Canıl Mirza Destanı'nın kahramanı Canıl bir kadındır. Ancak Canıl'ın mücadele ettiği düşmanların tamamına yakını erkektir ve destanda %85 oranında erkek karakter kullanılmıştır.

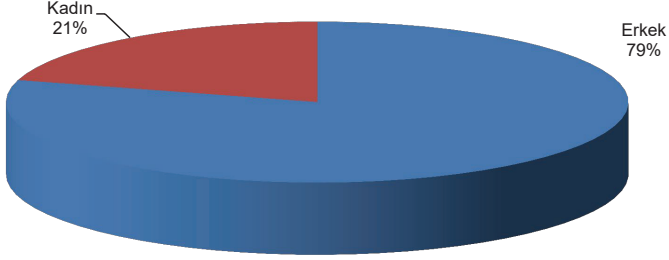
Olumsuz karakterleri temel alarak ortaya koyduğumuz bu çalışma ile halk anlatmalarındaki karakterlerin cinsiyetleri ve olumsuz karakterler hakkında genel bir tasnif ve değerlendirme ortaya koymayı amaçladık. Bu amaç doğrultusunda ortaya koyduğumuz sayısal veriler ve bu veriler hakkındaki yorumlarımız gelecekte yapılacak halk anlatmalarındaki karakterlerin cinsiyetleri ve olumsuz karakterler merkezli çalışmalara kaynaklık edecek bir mahiyettedir.

KAYNAKLAR

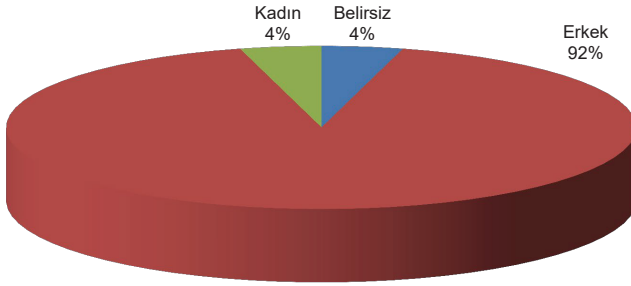
- Aça, Mehmet (2004). *Cañıl Mirza (Abdibalık Çorobayev Varyantı)*. Haz. Aynek Caynakova. Ankara: TDK Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2010). "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3/13, ss. 44-51.
- Bayat, Fuzuli (2017). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Duman, Mustafa (2017). *Türk Halk Anlatmalarında Olumsuz Karakterler –Mit, Destan, Halk Hikâyesi-*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Fedakar, Pınar (2016). *Türk Boylarının Destanlarında Kadın Başkahramanlar*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Forster, Edward Morgan (1955). *Aspects of the Novel*. San Diego, New York, London: Harcourt Inc.
- Lord, Albert B. (2003). *The Singer of Tales*. Cambridge and London: Harvard University Press.
- Ragan, Kathleen (28 Nisan 2010). "Asymmetry in Male and Female Storyteller Priorities: An Analysis by Gender of a Sample of Published Folk Narratives Collected from Storytellers Worldwide". <https://politicsandculture.org/2010/04/28/asymmetry-in-male-and-female-storyteller-priorities-an-analysis-by-gender-of-a-sample-of-published-folk-narratives-collected-from-storytellers-worldwide/>
- Yücel Çetin, Ayşe (2016). *Türk Halk Hikâyelerinde Anlatıcı Tipolojisi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

EKLER:

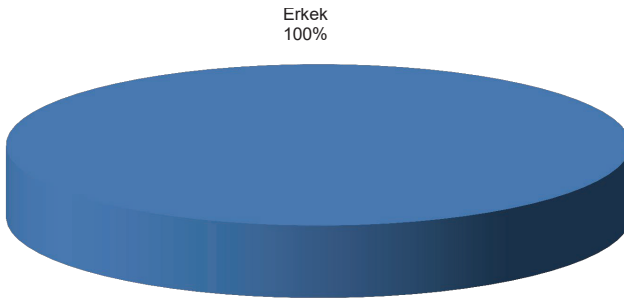
Destanlardaki Hain Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

Destanlardaki Düşman Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

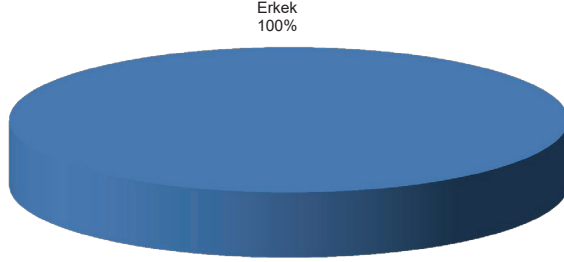

Destanlardaki Casus Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

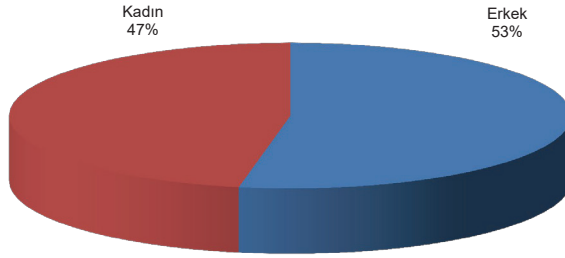

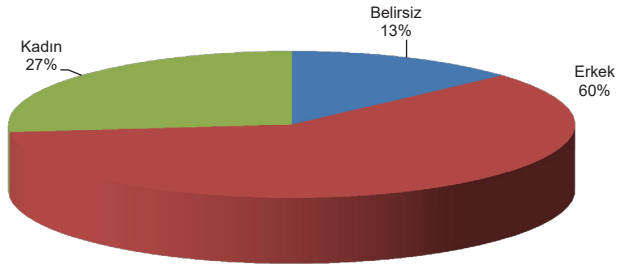
Destanlardaki Düzmece Kahraman Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

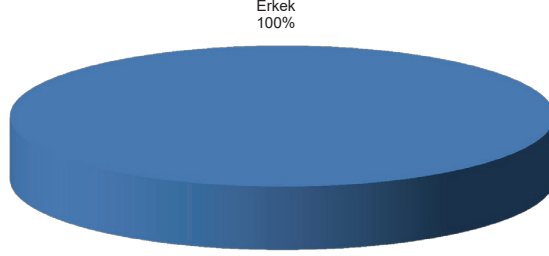
Destanlardaki Hilekâr Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

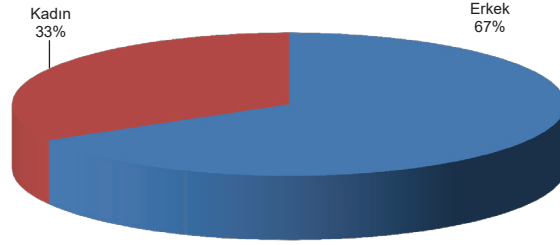
Destanlardaki Masum veya Tanrısal Aptal Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

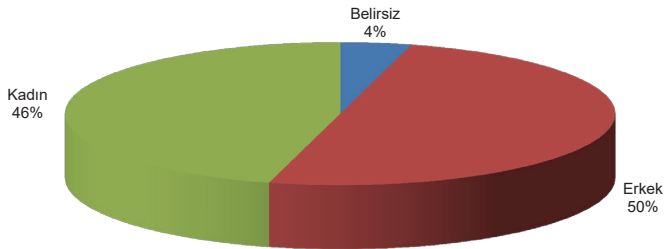
Destanlardaki Rakip Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

Destanlardaki Zalim Ebeveyn Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

Halk Hikâyelerindeki Hilekâr/Arabozucu Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

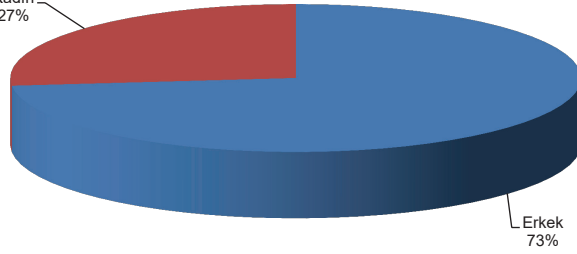
Halk Hikâyelerindeki Masum veya Tanrısal Aptal Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelik Dağılımı

Erkek
100%

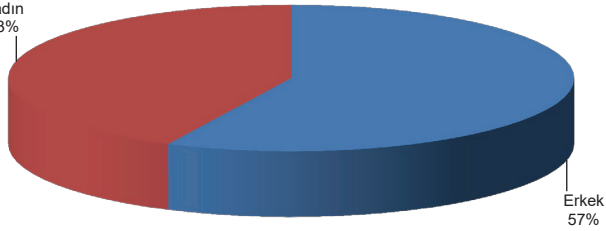
Halk Hikâyelerindeki Rakip Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelik Dağılımı

Kadın
27%

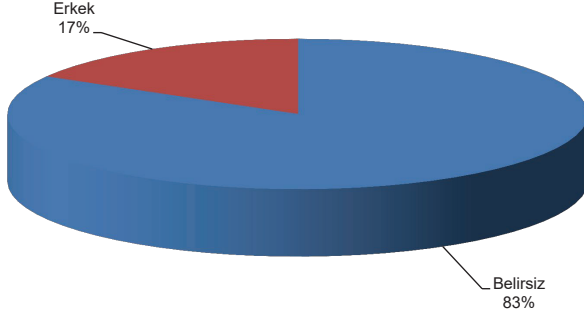

Halk Hikâyelerindeki Zalim Ebeveyn Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelik Dağılımı

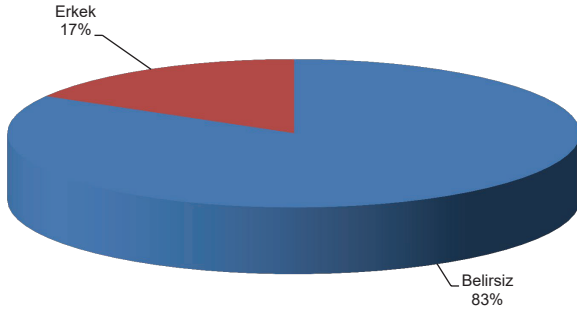
Kadın
43%

Mitlerdeki Düşman Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

Mitlerdeki Masum veya Tanrısal Aptal Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

Mitlerdeki Hilekâr Tipin Cinsiyete Göre Yüzdelerik Dağılımı

